

Het oppositioneel gedrag van de Belgische staatsburger

---

door Edith DE GRAEVE-LISMONT,

Assistente aan de Afdeling Politologie (K.U.Leuven).

Inleiding.

Een democratie, zegt Dahl, wordt essentieel gekenmerkt door de voortdurende respons van de regerenden op de preferenties van de geregeerden (1). Deze soevereiniteit van de natie ligt vervat in de Belgische Grondwet. In principe is de meest duidelijke weg tot het kenbaar maken van de voorkeuren der staatsburgers die van de wetgevende verkiezingen op nationaal vlak, van de gemeenteraadsverkiezingen op gemeentelijk vlak. Normaliter krijgt de meerderjarige Belg minimaal om de 4 jaar (en sinds WO II gebeurde dit gemiddeld ééns om de 2,5 jaar) de gelegenheid om op nationaal vlak zijn politieke overtuiging te laten gelden door een stem uit te brengen voor een bepaalde partij of kandidaat en bijgevolg voor een bepaald programma. Op het vlak van de gemeente bedraagt deze tijdspanne 6 jaar. De machtsverhoudingen die van dit ene moment de resultante zijn blijven dan een hele legislatuur gelden. Daartegenover staat dat zich in de loop van deze periode andere of veranderde behoeften kunnen manifesteren in de bevolking, dat de kiezerswil niet altijd even juist vertaald wordt bij coalitievorming en dat, tenzij men consensus bereikt, een minderheid de duimen moet leggen voor een meerderheid bij de besluitvorming.

De mogelijk hieruit voortspruitende ontevredenheid en het ongenoegen van een gedeelte der bevolking poogt een democratisch politiek stelsel op te vangen door de oppositiepartijen in het parlement de mogelijkheid te verstrekken zich openlijk op te stellen tegenover het regeringsbeleid en alternatieve voorstellen te verdedigen. Bovendien wordt een elitaire consensus nagestreefd om in een verzuilde maatschappij als de onze de

---

(1) R. DAHL, *Polyarchy. Participation and Opposition*. New Haven and London, 1971, blz. 2.

maatschappelijke antagonismen en aldus het konfliktpotentieel te reduceren.

Niettemin blijven konflikt en oppositie, zij het in verschillende mate, inherent aan iedere maatschappij. Opdat de democratische eis van Dahl zo dicht mogelijk benaderd wordt dient er een permanente voeling te bestaan tussen regeerders en geregeerden zodanig dat de overheid zich bewust is van de vraagstukken die de publieke opinie in beroering brengen. Dit veronderstelt niet alleen een luisteren vanwege de overheid maar evenzeer belangstelling vanwege de basis, het daadwerkelijk uiten van haar standpunten en het eventueel kritiek uitoefenen op de door de beleidsinstanties voorgestelde oplossingen. Hiertoe beschikken de burgers over een waaier van mogelijkheden, gaande van de meest geïnstitutionaliseerde vorm via het beroep doen op de politieke partijen tot de meest ruwe en ongedisciplineerde contestatie als het gebruiken van geweld.

Oppositie kan verscheidene gestalten aannemen: zij kan parlementair of buiten-parlementair zijn, tijdelijk of permanent, globaal of partieel, systeem- of beleidsmatig, om ons tot enkele verschijningsvormen te beperken. In deze bijdrage wordt de buiten-parlementaire oppositie in ogenschouw genomen en dit in de breedste betekenis van het woord (2). Gepeild wordt naar de wijze waarop de staatsburger zijn mogelijkheden tot oppositievoering op ieder ogenblik ervaart wanneer een bepaalde beleidsmaatregel, op welk niveau en van welke draagwijdte ook, volgens hem indruist tegen zijn belangen of overtuiging. Kortom: niet de oppositie met grote O zoals zij in het parlement gevoerd wordt is het voorwerp van deze studie doch de in de maatschappij levende oppositie in haar mogelijke uitdrukkingsvormen.

Opinie over de oppositionele mogelijkheden.

Oppositie is de « altera pars » van de regering of de macht (3). De macht wordt dagelijks uitgeoefend: de reaktiemogelijkheid van de burger moet zich ook dagelijks kunnen manifesteren langs verschillende kanalen. Hoe staat de staatsburger tegenover deze opvatting?

De antwoorden op de vraag: « stel dat de gemeentelijke overheid een maatregel voorbereidt die U onrechtvaardig lijkt of tegengesteld aan Uw

(2) E. FRAENKEL: « Opposition im weiteren Sinne ist das Bestreben von Vereinigungen, Gruppen, Cliquen und Einzelpersonen, Ziele zu verwirklichen, die mit denen der Träger politischer, wirtschaftlicher und sozialer Autorität im Widerspruch stehen, gleichgültig, ob sie sich hierzu parlamentarischer und oder sonstiger Methoden bedienen ». In: E. FRAENKEL en K.D. BRACHER, hsgb., *Staat und Politik*, Frankfurt a.M., 1969, blz. 226-231.

(3) G. IONESCU en J. DE MADARIAGA, *Opposition. Past and Present of a Political Institution*, Pelican, 1968, blz. 10.

belangen : wat zou U hiertegen kunnen doen ? » zijn in tabel I opgenomen (4).

42,2 % van de ondervraagden antwoordt niets te kunnen ondernemen. Van de 57,8 % resterenden verklaart 21,0 % te zullen protesteren zonder dit evenwel te preciseren. De vaagheid van de term laat ruimte voor interpretatie. Mogelijkerwijze kan dit protest de vorm aannemen van één

TABEL I
Mogelijke actie tegen een betwiste gemeentelijke maatregel (in %)

Aktie	België	Vlaanderen	Wallonië
Niets	42,2	43,2	39,7
Protesteren	21,0	29,5	10,5
Zich tot de burgemeester richten	11,6	8,0	18,0
Petitie ondertekenen	10,8	6,8	14,5
Zich tot een hoger gezagsorgaan richten	6,1	4,3	9,8
Wijkcomitee oprichten	5,2	4,1	5,6
Van partij wijzigen	1,6	2,2	0,8
Pers, radio, TV	1,5	1,9	1,1

der volgende aktiemiddelen of eventueel van een betoging, hoewel dit niet als dusdanig vermeld wordt. Volgen dan een aantal konkrete akties die veel minder hoge percentages scoren dan het inaktief blijven of het zonder meer protest aantekenen : 11,6 % zou zich tot de burgemeester richten terwijl 10,8 % een petitie zou ondertekenen. Het zich tot een hoger gezagsorgaan wenden en het oprichten van een wijkcomitee kan respektievelijk slechts 6,1 % en 5,4 % bekoren. Van partij wijzigen (1,6 %) of de pers aanschrijven (1,5 %) wordt inzake de oplossing van plaatselijke aangelegenheden blijkbaar inopportuun geacht door de grote meerderheid der bevolking. Bekijken we de regionale spreiding dan lijken de Walen in groter getale dan de Vlamingen beroep wensen te doen op de burgemeester, via een petitie hun revendikaties ruchtbaarheid te geven of zich tot een hoger gezagsorgaan te richten.

De voornaamste indruk die deze tabel nalaat is de hoge inaktiviteitsgraad inzake de mogelijke hantering van oppositionele middelen en dit op gemeentelijk niveau. Wie een actie onderneemt streeft echter een zekere doeltreffendheid na : het bekomen van het gewenste resultaat, in dit geval het wijzigen van het beleid in het licht van de uitgeoefende kritiek. Hoe ziet de Belg de kans op slagen van voornoemde aktiemiddelen ? Deze vraag

(4) Preciseren we dat dit een open vraag is zodat de mogelijkheden door de ondervraagden zelf bepaald werden.

werd gesteld zowel met betrekking tot een betwiste gemeentelijke als wettelijke maatregel. Beide antwoordenreeksen zijn ter vergelijking weergegeven in tabel II.

Wat betreft het betwisten van een gemeentelijke maatregel gelooft 28 % dat de burger machteloos staat. 63,5 % ziet het positiever hoewel de meerderheid van deze groep (35,5 %) zich slechts beperkte kansen op slagen toeschrijft en 22,7 % een gematigde hoop gewettigd vindt. Blijven 8,5 % die hierover geen mening uiten, houding die evenzeer op een zekere bedachtzaamheid en voorzichtigheid kan wijzen als op een gebrek aan belangstelling.

TABEL II

**Kans op slagen van een oppositionele aktie op gemeentelijk en op nationaal vlak
(in %)**

Kans op slagen	België		Vlaanderen		Wallonië	
	Gemeente	Wet	Gemeente	Wet	Gemeente	Wet
Groot	5,3	8,4	7,0	14,0	3,4	0,9
Gematigd	22,7	15,7	22,8	22,5	24,3	6,8
Beperkt	35,5	25,4	35,8	24,1	32,2	26,2
Onbestaande	28,0	28,9	26,1	13,5	29,8	48,2
Weet niet	8,5	21,6	8,3	25,9	10,3	17,9

Wallonië ziet het ietwat zwarter dan Vlaanderen : 5,7 % minder Walen gelooft in een goede afloop en slechts 3,4 % verklaart de kans op slagen groot tegenover 7,0 % Vlamingen die zich in deze zin uitspreken.

Dezelfde vraag werd gesteld omtrent de efficiëntie van een aktie doch ditmaal gericht tegen een wettelijke maatregel. Op dit terrein is men duidelijk pessimistischer want slechts 49,5 % of 14,1 % minder van de ondervraagde Belgen, in vergelijking met hun houding inzake een omstreden gemeentelijke beschikking, meent dat de gestelde eisen kunnen doorgedrukt worden. Het gewicht in de negatieve balans komt van Waalse zijde. Slechts 33,9 % Walen tegenover 60,6 % Vlamingen spreekt zich positief uit en 48,2 % geeft een dergelijke aktie geen enkele kans op slagen. De meerderheid van de Walen die dit toch doen menen bovendien dat deze kans zeer beperkt is (26,2 %). Daarentegen ligt het zwaartepunt in Vlaanderen ditmaal bij de grote en gematigde kansverdedigers : samen 36,5 %. Een vrij dispaaraat beeld dus op regionaal vlak.

Menig auteur wees op het feit dat er een grotere afstandelijkheid bestaat tussen staat en burger als tussen gemeente en burger. A. Mast beklemtoonde het democratisch karakter van de gemeente : « De gemeen-

telijke instelling plaatst de overheid binnen het bereik van de burger, brengt bestuur en bestuurden nader tot elkaar en « humaniseert » zodoende de rechtsregel » (5).

Zijn de resultaten van deze enquête hiermee in overeenstemming te brengen? In Wallonië wordt de nationale overheid inderdaad meer ervaren als onbereikbaar en ongenaakbaar dan de gemeentelijke instelling. In Vlaanderen is dit minder het geval. Integendeel zelfs, slechts 13,5 % voelt zich volkomen machteloos ten opzichte van de wet terwijl 26,1 % dit verklaart wat betreft de gemeente. Daartegenover staat evenwel de veel grotere onthouding op rijks- dan op gemeentelijk vlak en dit fenomeen verwijst evenals in Wallonië op een geringere toegankelijkheid tot het gevoerde beleid. Deze vaststelling leidt tot een mogelijk tweede verklaringsfaktor van de inactieve houding van een gedeelte der bevolking: de ondoorzichtigheid van de gestelde problemen.

De toenemende verzakeling van het politieke leven, de groeiende ingewikkeldheid van de maatschappelijke problemen en de eis tot deskundigheid om deze op te lossen zijn eigentijdse verschijnselen. Deze maken het voor de burgers moeilijker om politieke competentie te verwerven en zwakken, volgens bepaalde auteurs, ook de spontane bereidheid tot politiek optreden af omdat het motief ervoor, namelijk het waarnemen van belangen in de politieke sfeer, nog zo zelden optreedt (6).

De gegevens hierover in de enquête verzameld zijn sprekend: 19,0 % van de ondervraagden beweert helemaal geen en 36,9 % slechts weinig inzicht te hebben in de hedendaagse problemen die zich aan de gemeente stellen terwijl 10,0 % het antwoord schuldig blijft. Resten nog 28,3 % die verklaren een tamelijk klare kijk op de problemen te hebben en tenslotte 5,8 % voor wie ze volledig transparant zijn. Op regionaal vlak treden geen betekenisvolle verschillen naar voor (7).

Nochtans beschikt de burger in een polyarchie (8) over heel wat middelen om zijn ongenoegen te laten blijken. In de enquête werden tien middelen gesuggereerd om een politieke beslissing waarmee men niet akkoord gaat te verhinderen of te vernietigen. Gevraagd werd in orde van voorkeur hiertoe drie middelen aan te duiden. De mogelijkheid tot inactiviteit werd uitgesloten.

(5) A. MAST, *Overzicht van het Belgisch administratief recht*, Gent, 1964, blz. 223-224.

(6) Zie o.m. L. HUYSE, *Passiviteit, pacifiekatie en verzuijing in de Belgische politiek*, Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij, 1970, blz. 57 en blz. 90.

(7) Bij gebrek aan een gelijkaardige vraag over het inzicht in de nationale beleidsopgaven kunnen geen vergelijkende gegevens verstrekt worden.

(8) R. Dahl definieert polyarchieën als « regimes that have been substantially popularized and liberalized, that is, highly inclusive and extensively open to public contestation ». In: R. DAHL, *Polyarchy-Participation and Opposition*, New Haven and London, 1971, blz. 8.

Een eerste rangschikking wordt verkregen op basis van de frekwenties tot stand gekomen door de vermelding van de middelen zoals zij in de eerste plaats zouden worden aangewend en zonder bijgevolg rekening te houden met deze die slechts in tweede of derde instantie de voorkeur wegdragen. Betreft men ook deze bij de opstelling van de klassifikatie dan is het duidelijk dat het eerste aktiemiddel waarop men verklaart beroep te zullen doen meer gewicht in de schaal legt dan het tweede en het tweede op zijn beurt belangrijker is dan het derde. Hiertoe geven wij aktiemiddel 1, 2 en 3 respectievelijk een gewicht 3, 2 en 1. Na optelling bekomt men de gewogen rangschikking. Beide resultaten zijn naast mekaar opgenomen in tabel III.

TABEL III

De oppositionele middelen naar voorkeur van aanwending (in %)

Middelen	België		Vlaanderen		Wallonië	
	Rangorde	Gewogen rangorde	Rangorde	Gewogen rangorde	Rangorde	Gewogen rangorde
Organisaties	27,2	43,1	28,3	43,4	26,5	44,2
Politicus	22,2	32,2	23,9	35,1	21,2	29,5
Administratie	10,8	20,1	9,3	18,0	12,6	23,2
Pers, radio of TV	9,9	20,7	9,0	18,1	10,1	17,7
Geweldloos betogen	9,3	23,8	9,0	18,0	9,3	24,3
Staken	6,5	16,2	5,6	14,7	8,2	16,1
Politieke partij	5,5	17,4	5,6	19,6	5,4	15,0
Aktiegroep	4,3	15,2	3,7	12,7	4,6	17,2
Niet gehoorzamen aan de wet of de wet omzeilen	4,1	10,0	5,3	13,3	2,1	5,5
Geweld	0,2	1,2	0,3	1,1	0,0	1,3

Afgetekend bovenaan staan het zich wenden tot organisaties, bv. syndikaat of beroepsvereniging en het beroep doen op een politicus. Politieke partijen daarentegen boeken slechts een gering succes (5,5 %) hoewel zij de enige instellingen zijn waarvan de manifeste funktie en bestaansreden de mobilisatie van de burgers ter uitoefening van de macht is. Meer en meer dragen zij hun bemiddelende funktie tussen burger en macht over aan andere sociale organisaties. In de mate deze, als promotie-organen van wel bepaalde waarden of specifieke doelstellingen, vooral de realisatie van partikuliere doeleinden nastreven, treden zij minder als konkurrent dan wel als komplement van de partij op.

Ook de politicus verkrijgt een hoge score. De enquête preciseerd evenwel niet op welke wijze de politicus wordt benaderd. De in 1966 door L. Huyse uitgevoerde opiniepeiling wees uit dat met de politieke mandataris vooral kontakt wordt opgenomen als een relatie of invloed-

rijke persoon die aan sociaal dienstbetoon kan doen en niet als vertegenwoordiger van een partij of als woordvoerder van een bepaalde ideologie (9). Het geringe percentage van de ondervraagden dat verklaart zich tot een politieke partij te zullen wenden zou deze vaststelling kunnen bevestigen.

Op een behoorlijke afstand van de 2 voorgaande contestatiekanalen doch op ongeveer gelijke hoogte en dit ondanks hun uiteenlopend karakter, volgen de administratie, de pers en de betoging. De gewogen rangschikking plaatst deze precies in omgekeerde volgorde. Geweldloos betogen komt vooraan omdat een belangrijk gedeelte van de ondervraagden dit in tweede instantie bij voorkeur zou doen, in het bijzonder in het Franstalige landsgedeelte. De percentages blijven evenwel kort bij mekaar liggen. Onderaan staan de staking, politieke partij, actiegroep en het niet gehoorzamen of de wet omzeilen waarvan de scores van rangorde 1 rond de 5 % schommelen. Past men de gewogen berekening toe dan klimt de politieke partij één trapje hoger doch ditmaal dank zij de Vlaamse bijdrage.

Politiek bestaat uit een voortdurende inspanning om het fysieke geweld uit te schakelen en om aan de sociale en individuele antagonismen andere uitdrukkingsmiddelen te verstrekken. Slechts 0,2 % van de bevolking verklaart zich protagonist van het geweld.

Het oppositioneel gedrag van de bevolking als totaliteit.

Voorgaande bespreking was in hypotetische termen gesteld. Thans wensen wij na te gaan of de geformuleerde intenties overeenstemmen met de realiteit : of inderdaad op deze wijzen gepoogd wordt in kontakt te komen met de overheid, hoe intensief deze kontakten zijn en welke in werkelijkheid het meest worden aangewend.

Wil men de hierover verzamelde gegevens vergelijken met de voorgaande resultaten dient men rekening te houden met de verschillende benadering. Bij de eerste reeks vragen ging men expliciet uit van de veronderstelling dat een bepaalde maatregel als hinderlijk werd aangevoeld. De hiernavolgenden stellen dit niet. Een eerste algemene vraag luidt : « hebt u reeds een poging ondernomen om 1° een gemeentelijke beslissing en 2° een wet te beïnvloeden ? ».

Dat de stap van woord naar daad niet zo gemakkelijk gezet wordt spreekt uit het hoog aantal neen-antwoorden : 71,2 % verklaart nooit daadwerkelijk te hebben ingegrepen in de gemeente. Dit is precies 29,0 %

(9) L. HUYSE, *De niet-aanwezige staatsburger*, Antwerpen, 1969, blz. 97.

meer dan de 42,2 % die deze bedoeling formuleerden (tabel I). Tegenover deze overweldigende meerderheid staat een minieme 3,7 % die dikwijls oppositionele daden stelt terwijl 20,0 % soms tot de aktie overgaat.

Lichte afwijkingen manifesteren zich op het vlak van de wettelijke beschikkingen. Ondanks het uitgesproken geringere vertrouwen in het slagen van een aktie op wettelijk dan op gemeentelijk niveau (tabel II) verklaart een ietwat kleiner aantal (68,0 %) zich nooit te hebben verzet.

TABEL IV
Reeds gevoerde aktie
ter beïnvloeding van een gemeentelijke en een wettelijke maatregel (in %)

Wettelijke maatregel	Gemeentelijke maatregel				Totaal per rij
	Dikwijls	Soms	Nooit	Weet niet	
Dikwijls	17,3	41,9	40,8	0,0	2,9
	26,5	6,0	1,7	0,0	
	0,5	1,2	1,2	0,0	
Soms	2,9	33,2	58,9	5,0	20,3
	30,8	33,6	17,5	10,5	
	0,6	6,8	12,0	1,0	
Nooit	1,1	15,9	72,9	10,1	72,0
	42,6	57,0	76,8	74,8	
	0,8	11,5	52,5	7,3	
Weet niet	0,0	14,0	56,6	29,4	4,8
	0,0	3,4	4,0	14,6	
	0,0	0,7	2,7	1,4	
Totaal per kolom	1,9	20,1	68,3	9,7	100,0

* De cijfers boven de lijn in ieder vakje verwijzen respectievelijk naar de percentages per rij en per kolom. Onderaan staat het percentage van de steekproef.

Doch dit wordt niet gekompenseerd door een hogere aktiviteit vermits slechts 1,9 % dikwijls aktie voert en een gelijkwaardige middengroep van 20,0 % soms optreedt. Het verschil is terug te vinden bij de niet-weters, zij die geen oordeel uitspreken en deze grotere onthouding werd reeds in tabel II vastgesteld.

Een kruising van beide antwoordenreeksen laat toe na te gaan of zij die aktief optreden op gemeentelijk vlak dit ook doen op nationaal niveau en omgekeerd. De resultaten zijn opgenomen in tabel IV.

Indien er een perfecte korrelatie tussen beide bestond zouden de vakjes in diagonaal van de linker bovenhoek naar de rechter benedenhoek telkens 100 % moeten bevatten (rij en kolom %). Dit is niet het geval. 42,6 % van de groep die dikwijls ingrijpt inzake een wet doet dit nooit voor een gemeentelijke beschikking en omgekeerd blijft 40,8 % van de opposanten in de gemeente passief wanneer het de staat betreft. Maakt men abstraktie van de frekwentie van optreden door de categorieën die dikwijls en soms oppositionele daden stellen op te tellen dan blijkt dat 9,1 % van de respondenten terzelfdertijd zijn invloed laat gelden inzake plaatselijke en nationale aangelegenheden. De grootste overlapping situeert zich bij de volledig passieven: 52,5 % van de respondenten gedragen zich als dusdanig op beide vlakken. Tellen we tenslotte de 1,4 % die zich steeds onthoudt bij de voorgaande percentages dan rest er 37,0 % van de ondervraagden die totaal verschillend ageren op rijks- en plaatselijk niveau.

Aansluitend bij tabel III werd vervolgens de vraag gesteld naar het feitelijk gebruik der middelen tijdens de laatste 5 jaar. In figuur I worden deze gegevens grafisch weergegeven en ter vergelijking naast de beide voorkeurrangordes geplaatst. De stand van ieder aktiemiddel op de feitelijke schaal verwijst naar het percentage der steekproefleden dat minstens éénmaal op deze wijze invloed probeerde uit te oefenen op een genomen — of te nemen — beslissing (10). De voorkeurrangordes werden op een andere basis opgesteld (tabel III). Bij de interpretatie dient men er bijgevolg rekening mee te houden dat niet de absolute positie der oppositionele instrumenten belangrijk is doch hun volgorde en onderlinge afstand.

Vergelijkt men de voorkeur van allen met het gedrag van de beperkte groep opposanten dan manifesteert zich een overeenstemming aan de top en de voet van de rangordes: zowel normatief als in werkelijkheid wordt prioritair beroep gedaan op de belangengroepen om de grieven te vertolken en eventueel door te drukken terwijl geweld duidelijk afgescheiden achteraan komt te staan.

De feitelijk zeer grote invloed die aan de werknemersorganisaties wordt toegeschreven in een ander gedeelte der enquête is, mede rekening gehouden met de hoge syndikaliseringsgraad in België, wellicht niet vreemd aan deze toppositie. De institutionalisering van de sociaal-ekonomische groepen in het raam van de publiekrechtelijke organisatie van het bedrijfsleven bevestigt deze feitelijke macht. De sociaal-ekonomische democratie wint aldus veld op de politieke democratie.

---

(10) Indien men rekening houdt met het onderscheid tussen één- en meermalig gebruik der middelen via het invoeren van een wegging wordt een zelfde volgorde bekomen.

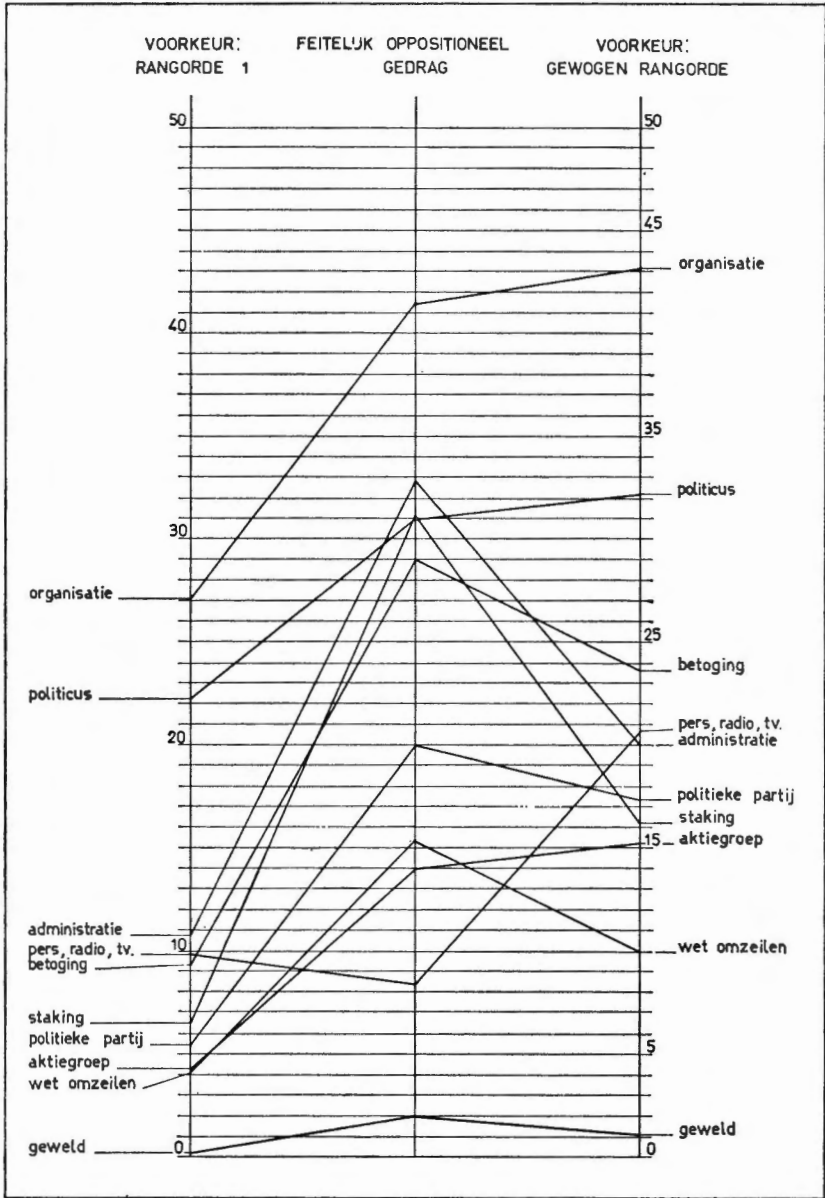

FIG. 1. — Gebruik der oppositionele middelen : voorkeur en feitelijk gedrag.

Dit komt nog scherper tot uiting door de bescheiden middenpositie die de politieke partij ook op de feitelijke schaal inneemt. Als eerste kontaktorgaan tussen bevolking en macht komt de politieke partij veel minder in aanmerking dan de belangengroep. Haar bemiddelende rol situeert zich eerder op een tweede- en hoger integratieniveau. De auteurs van *La décision politique en Belgique* verwoorden dit als volgt: « Sans doute faut-il que les partis eux-mêmes puissent s'appuyer sur des forces réelles, se faire à la fois les porteurs et les médiateurs des énergies concrètes qui habitent le corps social, et c'est le rôle des groupes de capter ces énergies, de les rassembler, de peser en leur nom sur les partis, de transférer aussi aux partis le potentiel ainsi accumulé » (11).

Duidelijk gedistantieerd van de organisatie doet zich een hergroepering voor van vier aktiemiddelen die, ingedeeld volgens hun minder of meer formeel karakter, kunnen ondergebracht worden in twee subgroepen: staken en betogen enerzijds, administratie en politicus anderzijds.

Opvallend is de hoge plaats die staken en geweldloos betogen innemen, middelen via dewelke niet zo onmiddellijk beroep gedaan wordt op de gezagsdragere doch de publieke opinie op de meest direkte wijze gemobiliseerd wordt. Vooral de staking die in de voorkeurschaal geen vooraanstaande plaats bekleedt wordt in feite regelmatig als middel om bepaalde eisen af te dwingen, toegepast door de opposanten. Deelnemen aan een geweldloze betoging bekleedt slechts de vijfde plaats doch komt relatief zelfs nog iets hoger te staan in de feitelijke dan in de voorkeursrangorde.

Aansluitend bij deze direkte vormen van protestuiting, situeren zich twee formele instanties: de administratie en de politicus. Terwijl de politieke mandataris een minder geprivilegieerde, zij het niet onbelangrijke positie, bekleedt in de realiteit klimt de ambtenarij op tot de op één na meest gesolliciteerde instantie.

Bij de interpretatie van deze gegevens staan wij voor een moeilijkheid. Een inventaris van aktiviteiten verstrekt weinig of geen inzicht in de zin die de burgers aan hun gedragingen toekennen zodat men er bijvoorbeeld niet kan in slagen die gevallen te onderscheiden, waarvan een aktiviteit om a-politieke doeleinden is ondernomen. Aldus zullen bepaalde stakingen de realisatie van zeer konkrete belangen nastreven, zoals het bekomen van betere lokalen, zonder in de politieke sfeer te treden. Hoger werd er op gewezen dat meestal op de politicus beroep gedaan wordt voor sociaal dienstbetoon. Slechts in bepaalde gevallen draagt de politicus op die wijze bij tot de vervulling van de expres-

---

(11) J. MEYNAUD, J. LADRIERE en F. PERIN, *La décision politique en Belgique*, Paris, Armand Colin, 1965, blz. 69.

sieve functie van zijn parlementair mandaat: het vertolken van de opinies van het volk in het parlement (12). Meestal zal aan het parlementslid gevraagd worden tussen te komen om de realisatie van een bepaald feit te versnellen omdat de administratie in gebreke blijft. Andere burgers zullen zich om dezelfde reden rechtstreeks tot de ambtenarij richten. Dergelijke tussenkomsten spelen zich echter af « en marge » van de oppositionele activiteiten. Verder zal dienen uitgemaakt te worden welke middelen een meer of minder politiek karakter hebben.

Een poging tot identifikatie van de bevolkingsgroepen die bij voorkeur een bepaald middel hanteren levert niet altijd eenduidige resultaten op en dient aan bijkomend onderzoek onderworpen. Volgende krachtlijnen treden evenwel naar voor. Hoewel niet volledig rechtlijnig doet zich een zekere verschuiving voor van de middelbare leeftijd (50 tot 60 jarigen) naar de jongeren (minder dan 30 jaar) inzake het gebruik van meer en minder konventionele middelen. Terwijl de spreiding over de inkomenscategorieën en sociale klassen een vlak verloop kent voor politicus en administratie is het deelnemen aan stakingsacties hoofdzakelijk gelokaliseerd in de midden- en arbeidersklasse. Betogen situeert zich, duidelijk afgelijnd, in de middenklasse.

De benedenste helft van de schaal vertoont een gedeeltelijk gewijzigd beeld. Verdergaand op de negende plaats die de wet omzeilen op de voorkeurschalen inneemt draagt deze wijze van handelen niet de goedkeuring weg van de bevolking. In de praktijk echter leent 15,5 % der respondenten zich tot deze vorm van protest, die eerder vertroebelend dan verhelderend werkt inzake de kommunikatiestroom tussen burger en overheid. Vooral de allerlaagste (minder dan 8.000 BF per maand) en de hoogste inkomenscategorieën nemen hiertoe hun toevlucht.

Wat betreft de massa-media: pers, radio en TV, valt op dat zij zoals H. Daalder het formuleert, « voor buitenstaanders meer een schouwtoneel dan een onderdeel van de verhoopde participatie-democratie vormen » (13). Deze vaststelling geldt ook in België.

De actiegroepen behouden hun positie en scoren relatief laag. Zij worden kennelijk niet beschouwd als een werkelijk substituut voor hetzij de voornaamste belangengroepen, hetzij de formele regeringskanalen. De deelname aan actiegroepen stijgt naarmate men tot een hogere sociale klasse of inkomenscategorie behoort. De feitelijke invloed van de actiegroep op het Belgisch politieke leven wordt zeer gering geacht al zouden velen een versterking van hun macht wensen. Merken wij op

(12) M. DEWEERDT, *Functies en disfuncties van het dienstbetoon door parlementsliden*, eindverhandeling K.U. Leuven, 1975.

(13) H. DAALDER, *Parlement en politieke besluitvorming in Nederland*, Samson, 1975, blz. 95.

dat het parallellisme tussen de aan een bepaalde groep of functie toegeschreven invloed enerzijds en het beroep doen op deze instanties anderzijds niet mag veralgemeend worden. Dit gaat wel op voor de organisatie en de actiegroep doch niet voor de parlementsleden, journalisten en ambtenaren, gezien deze laatsten als minder invloedrijk worden beoordeeld dan de twee voorgaande.

Geweld tenslotte is een randverschijnsel in onze maatschappij. Niettemin verklaart 2,0 % reeds minstens eenmaal op gewelddadige wijze zijn oppositionele houding te hebben gemanifesteerd. Een duidelijke lokalisatie binnen de socio-professionele indicatoren ontbreekt. Verdere analyse is vereist.

Het oppositioneel gedrag naar de mate van participatie.

In tegenstelling tot de gewraakte politieke lauwheid of apatie kan het voeren van een oppositionele actie, opgezet om bepaalde publieke beslissingen te beïnvloeden, beschouwd worden als een vorm van politieke deelname. Een indeling van de bevolking volgens participatiegraad reveleert mogelijkerwijze een verschil in intensiteit en verschijningsvorm van het oppositioneel gedrag.

Op basis van welke criteria werd de participatie vastgesteld? Als uitgangspunt gold de idee dat participatie de vorm kan aannemen van belangstelling voor het politieke enerzijds, van actief politieke inzet anderzijds. De respondenten die aan het eerste criterium voldeden kregen de benaming « zwakke participanten », zij die tot de tweede groep behoorden werden gekatalogeerd als « actieve participanten ». Wanneer men tevens rekening hield met de frekwentie van participatief optreden door alleen de burgers die dikwijls of vrij vaak politieke activiteiten verrichtten te weerhouden en zij die hier slechts zelden toe overgingen uit te schakelen bekwam men een selekte groep van « zeer actieve participanten ». Toegepast op de enquête leidde deze indeling tot volgende resultaten (14) :

---

(14) Gezien de gevolgde werkwijze zijn alleen de niet-participanten en de zwakke participanten duidelijk onderscheiden categorieën vermits tot de eerste behoren zij die niet aan de minimale eisen gesteld aan de tweede beantwoorden.

Aktieve en zeer actieve participanten daarentegen zijn slechts opeenvolgende verijningen van de groep zwakke participanten en verwijzen telkens naar een intensere vorm van deelname aan het politieke leven.

Het feit dat zwakke en actieve participanten geen zuivere categorieën zijn weerspiegelt zich in de resultaten : omwille van de vrij grote overlapping treden tussen beide, na kruising met de gegevens over het oppositioneel gedrag, minder uitgesproken verschillen naar voor dan tussen de andere groepen.

- niet-participanten : 75,6 % ;
- zwakke participanten : 24,4 % ;
- aktieve participanten : 16,9 % ;
- zeer aktieve participanten : 4,1 % .

Een eerste indikatie over de intensiteit van het oppositioneel gedrag wordt verstrekt door een uitsplitsing van de gegevens inzake een mogelijke aktie tegen een betwiste gemeentelijke maatregel. 42,2 % der respondenten verklaarde niets te kunnen ondernemen. Binnen iedere categorie participanten is dit als volgt gespreid : 45,1 % der niet-participanten, 33,5 % der zwakke participanten, 34,5 % der aktieve participanten en 19,2 % der zeer aktieve participanten. Met uitzondering van de zwakke en aktieve participanten is de mate van participatie omgekeerd evenredig met de neiging zich neer te leggen bij een omstreden beslissing.

Naarmate men zich meer betrokken voelt bij het politieke leven acht men de kans op slagen van een aktie groter. Dit blijkt uit de neerwaartse beweging der pessimisten, de opwaartse beweging der optimisten, weergegeven in tabel V.

TABEL V

Kans op slagen van een oppositionele aktie (% per categorie participanten)

	Geen kans op slagen		Grote kans op slagen	
	Gemeente	Wet	Gemeente	Wet
Niet-participanten	29,2	32,4	4,1	5,7
Zwakke participanten	21,2	17,0	8,9	16,3
Aktieve participanten	18,9	15,9	9,4	18,2
Zeer aktieve participanten	9,2	15,9	20,1	28,0

Toch blijven de hoogste percentages gelokaliseerd bij hen die slechts een beperkt vertrouwen stellen in het welslagen van een aktie. Dit geldt voor alle groepen : zowel voor de niet-participanten : (36,1 %) als voor de zwakke en aktieve participanten (39,5 % en 40,2 %) en zelfs voor de zeer aktieve participanten (37,3 %).

In de verlenging van de enigszins positievere houding omtrent de efficiëntie van een aktie ligt het scherpere inzicht in de hedendaagse problemen. Het grootste aandeel der zeer aktieven (43,2 %) behoort tot de groep die de problemen vrij klaar ziet terwijl 37,2 % der passieven weinig inzicht hebben. Toch stuiten ook zeer veel aktieven op de techniciteit en gedeeltelijke ondoorzichtigheid van de moeilijkheden waarmee de maatschappij geconfronteerd wordt want amper 11,4 %

der zeer actieve participanten verklaart een zeer klaar inzicht te hebben, punt waarop zij zich niet distantiëren van de actieve participanten (11,6 %) en slechts in geringe mate van de zwakke (7,7 %) en niet participanten (5,2 %).

De grafische voorstelling van de feitelijke aanwending der oppositionele middelen door participanten en niet-participanten in figuur 2 bevestigt de eerste vaststelling dat de oppositionele activiteiten toenemen samen met de mate van participatie. Gemiddeld deden 18,20 % der niet-participanten minstens éénmaal beroep op één der 10 oppositionele instrumenten, 32,93 % der zwakke participanten, 42,20 % der actieve participanten en 58,28 % der zeer actieve participanten. Figuur 2 geeft deze stijgende trend duidelijk weer. Niet alleen nemen verhoudingsgewijs meer participanten dan niet-participanten deel aan oppositionele activiteiten, zij doen dit bovendien frekwenter. Duidelijke marges treden op tussen de verschillende groepen indien men alleen het meermalig gebruik weerhoudt: 10,57 % niet-participanten, 21,20 % zwakke participanten, 28,23 % actieve participanten en 43,93 % zeer actieve participanten terwijl het éénmalig gebruik een veel vlakker verloop kent respectievelijk 8,64 %, 12,95 %, 14,04 % en 14,14 %.

Brengt het al dan niet, het minder of meer participatief karakter van de burger een verschil in voorkeur mee voor bepaalde oppositionele middelen? Bij de meerderheidsgroep der niet-participanten leunen de instrumenten zeer dicht bij mekaar aan: de staking, de administratie, de organisatie, de politicus en de betoging bestrijken nauwelijks een afstand van 6,8 %. Relatief gaan de niet-participanten veel minder tot de actie over; in absolute getallen is hun optreden doorslaggevend. Naarmate de participatiegraad stijgt wordt de spreiding groter omdat, zoals in figuur 2 aangetoond, in toenemende mate oppositioneel gehandeld wordt. Teneinde deze verschillen in aktiviteitsgraad te elimineren en op die wijze een klaarder inzicht te verkrijgen in de voorkeur voor bepaalde instrumenten zijn de scores per participatiegroep tot indices herleid door steeds elke aan een bepaald instrument toegekende score te delen door de gemiddeld door leden van deze participatiegroep voor alle 10 middelen gegeven score. Deze indices geven de mate aan waarin de leden van een bepaalde categorie participanten relatief bepaalde oppositionele instrumenten meer of minder aanwenden. Zij zijn opgenomen in tabel VI.

Bij de niet-participanten neemt de staking een opvallende eerste plaats in, des te opvallender trouwens daar zij bij alle groepen van participanten slechts de zesde plaats bekleedt. De indices tonen evenwel aan dat deze rangschikking niet de weergave is van een zelfde appreciatie. Zwakke participanten, zeer actieve en actieve participanten houden zich

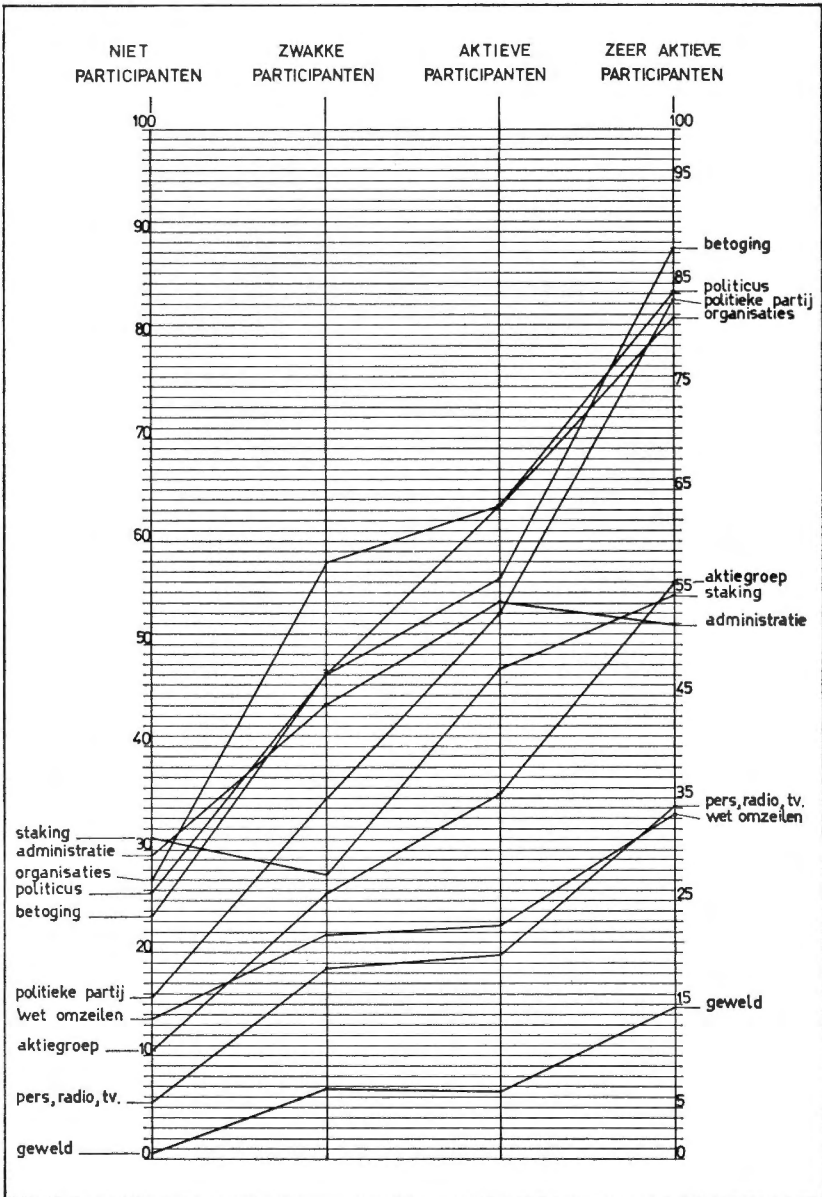

FIG. 2. — Gebruik der oppositionele middelen naar de mate van participatie.

achtereenvolgens het meest afzijdig van dergelijke aktiemethode. De kloof tussen niet-participanten enerzijds en participanten anderzijds blijkt er op te wijzen dat de staking een vrij toegankelijke vorm van protestuiting is, waarbij een aantal volgelingen gerekruteerd worden waarvan de politieke betrokkenheid kan in twijfel getrokken worden (15).

TABEL VI

Voorkeurindices der oppositionele middelen naar de mate van participatie

	Niet-participanten	Zwakke participanten	Aktieve participanten	Zeër aktieve participanten
Politicus	142	143	150	144
Administratie	162	134	128	89
Pers, radio, TV	30	56	47	58
Staking	165	83	113	94
Betoging	128	143	133	151
Geweld	3	20	15	25
Organisaties	148	151	150	140
Aktiegroep	57	78	84	96
Politieke partij	86	106	125	143
Wet omzeilen	75	66	53	57

De betoging kent precies het omgekeerde verloop, de licht afwijkende houding van de zwakke participanten inkluis. De indices liggen evenwel wat dichter bij mekaar dan bij de staking: voor de zeer aktieve participanten is de betoging de voornaamste vorm van meningsuiting, voor de niet-participanten staat zij, ondanks een vijfde plaats, nog 28 punt boven de middenpositie.

Daarentegen fungeert de administratie minder prioritair als klaagmuur naarmate de participatiegraad stijgt. Een mogelijke oorzaak ligt in de betere informatie van de burgers die hetzij meer belangstelling stellen in de politieke gebeurtenissen, hetzij meer geëngageerd zijn. Deze veronderstelling wordt bij een volgende benadering onderzocht.

De politieke partij, die in de algemene rangschikking slechts een middenpositie bekleedt, wordt in ere hersteld door de participanten, in het bijzonder door de minderheidsgroep der zeer aktieve participanten. Dat dit gepaard gaat met de partijgebondenheid spreekt uit volgende cijfers: over een partijkaart beschikken: 14,96 % der niet-participanten; 31,96 % der zwakke participanten; 50,66 % der aktieve participanten en 75,51 % der zeer aktieve participanten.

Vier instrumenten tenslotte komen, op één uitzondering na, overal aan het eind van de rangschikking. Deze ene uitzondering betreft de aktie-

(15) Bij gebrek aan inhoudelijke gegevens kan geen aanduiding verstrekt worden over a-politieke stakingen.

groep, die lichtjes geherwaardeerd wordt door de participanten en bij de zeer aktieven de index 100 benadert. Bij deze categorie bekleedt hij de vijfde plaats, zij het op duidelijke afstand van de vier voorgaande, doch gerangschikt boven de staking en administratie. De pers, radio en TV worden eveneens wat meer aangewend door participanten dan niet-participanten doch de index 58 van de zeer aktieven wijst erop dat zelfs de partijpers, rekening gehouden met de toenemende partijgebondenheid, slechts een figurantenrol speelt als het er op aan komt de oppositionele eisen der bevolking luider te doen klinken (16).

De wet omzeilen en het gewelddadig optreden zijn twee totaal verschillende reakties op het niet akkoord gaan met de beslissingen. Het eerste is een vorm van passief verzet, dat niet naar buiten treedt, geen alternatief biedt. Het niet gehoorzamen aan de wet boet aan belang in naarmate de participatie toeneemt doch blijft geïnfiltreerd in alle rangen van de bevolking.

Geweld tenslotte spreekt slechts een globale minderheid aan van 2,0 %, een niet zo belangrijk aandeel uiteraard. Het wordt bovendien unaniem als laatste reddingsboei aangegrepen doch verontrust enigszins in de mate er meer beroep op gedaan wordt naarmate de politieke deelname stijgt en de toegang tot andere kommunikatiekkanalen precies vereenvoudigd wordt.

Het oppositioneel gedrag naar de mate van tevredenheid.

Dahl maakt een onderscheid tussen « freedom in political action » waarvan het recht om oppositie te voeren een vitale vorm is en « freedom in political obligations » of het zich politiek vrij voelen in de zin dat men de wet naleeft waarin men gelooft (17). Het bestaan van de politieke oppositie is het bewijs van de « freedom in political action », doch zij is tevens het symbool van de « unfreedom in political obligations » uit hoofde van de opposanten. Verdergaand op deze redenering zullen zij die niet akkoord gaan met het gevoerde beleid eerder geneigd zijn tot een oppositioneel optreden of dit doen volgens een ander stramien dan de burgers die het beleid goedkeuren. Om deze hypothese te toetsen werden twee nieuwe categorieën ingevoerd : de tevredenen en de ontevredenen. Op basis van hun oordeel over het Belgisch politiek systeem enerzijds, de Belgische maatschappij anderzijds

(16) Dit behelst enkel de mate waarin de bevolking zelf beroep doet op de pers en niet de berichtgeving als dusdanig.

(17) A. DAHL, *Political oppositions in Western democracies*, New Haven and London, 1966, blz. 389 e.v.

rangschikken zich 27 % der ondervraagden bij de ontevredenen en 73 % bij de tevredenen.

Wat betreft de intensiteit van oppositionele aktie treden slechts zeer minieme verschillen naar voor. Gemiddeld hebben 10,0 % der niet-tevredenen en 9,5 % der tevredenen reeds éénmaal oppositionele daden gesteld terwijl een zekere aksentuering optreedt inzake het veelvuldiger gebruik van oppositionele middelen door 14,2 % der niet-tevredenen en

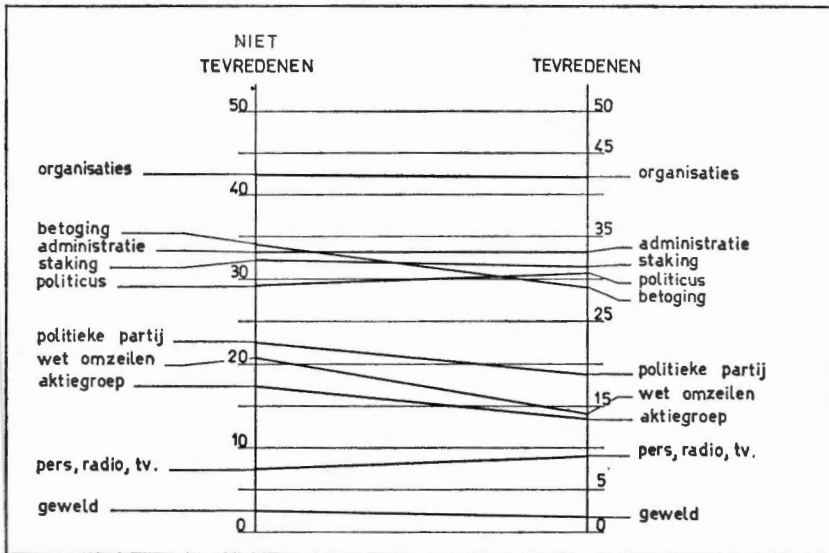

FIG. 3. — Gebruik der oppositionele middelen naar de mate van tevredenheid.

12,7 % der tevredenen. Hieromtrent dienen enkele bedenkingen geformuleerd. Allereerst bieden de criteria volgens dewelke de klassering werd opgesteld een mogelijke verklaring voor dit weinig gedifferentieerde resultaat. Een anti-systeem oppositie getuigt van een zeer sterke oppositionele houding. Daarbuiten echter doen zich heel wat schakeringen voor zodat diegenen die zich volledig of gedeeltelijk akkoord verklaren met het politieke systeem en de maatschappij waarin wij leven zich met evenveel overtuiging kunnen verzetten tegen een bepaalde beleidsmaatregel. De stelling van Dahl wordt bijgevolg niet volledig ontkracht vermits de « unfreedom in political obligations » zich ook tegenover het beleid kan omzetten in « freedom in political action ». In de tweede plaats kunnen de verschillende opvattingen die tevredenen en ontevredenen er op nahouden zich eveneens uiten in een ander gebruik van de middelen, zodat de bewering « beliefs guide action »

toch nog bewaarheid wordt en dit wordt in tabel VII onderzocht. Ten derde, en hier komen wij terug op een voorgaande bemerking, beschikken wij niet over inhoudelijke gegevens en kunnen bijgevolg niet oordelen over de inzet van een politieke aktie.

De gegevens laten wel toe de optimistischere houding van de tevreden in vergelijking met de ontevreden vast te stellen wat betreft de kans op slagen van een aktie, hetgeen in dit geval niet leidt tot een sterker oppositionele aktiviteit doch getuigt van een positievere instelling ten opzichte van het politieke systeem. Inderdaad menen slechts 24,6 % der tevreden dat een aktie nutteloos is tegenover 43,1 % der niet-tevreden en dit laatste percentage ligt veel hoger dan bij de groepen onderscheiden naar de mate van participatie. Meer niet-tevreden (23,7 %) dan tevreden (14,4 %) verklaren helemaal geen kijk te hebben op de hedendaagse problemen. Maar ook hier, evenals bij participanten en non-participanten, heeft het grootste aandeel der beide groepen, 37,1 % der ontevreden en 40,8 % der tevreden, er weinig inzicht in.

Inzake het gebruik der oppositionele middelen kunnen twee voorafgaandelijke opmerkingen gemaakt worden. In het oog springend is het quasi gelijkaardig gebruik der middelen door de tevreden en door de doorsnee burger (18) en dit zowel wat betreft de intensiteit van oppositionele aktie, de volgorde der middelen op de schaal als hun onderlinge afstand. Secundo is de differentiatie in optreden tussen tevreden en ontevreden veel minder geaksentueerd dan tussen de verschillende groepen participanten, zelfs wanneer men zich beperkt tot de twee grote categorieën niet-participanten en zwakke participanten, waarvan de verhouding in de steekproef ongeveer gelijk ligt met deze der tevreden-ontevreden, namelijk 75,6 % en 24,4 % voor de eersten, en 73,0 % en 27,0 % voor de tweeden.

Dit bewijst dat deze indeling, althans op basis van de weerhouden criteria, minder significant is met betrekking tot het oppositioneel gedrag en dat het voeren van oppositionele aktiviteiten niet het privilege is van de ontevreden in deze maatschappij.

Niettemin weerspiegelt zich het onderscheid tussen tevreden en ontevreden in een zekere voorkeur voor bepaalde oppositionele instrumenten. De indices opgenomen in tabel VII maken dit duidelijk.

Bij de ontevreden scoren de betoging, de politieke partij, de wet omzeilen, de aktiegroep en het geweld hoger dan bij de tevreden. De

---

(18) Vergelijk hiertoe figuren 1 en 3.

verschillende mate van aanwending van deze middelen tussen tevreden en ontevreden is weliswaar niet zo groot. Het bedraagt 2 punt voor het geweld, 9 punt voor de politieke partij, 12 punt voor de aktiegroep, 11 punt voor de betoging en 13 punt voor het niet gehoorzamen aan de wet. En op één gebied is dit resultaat toch wel verrassend: de politieke partij, het bemiddelingsorgaan bij uitstek tussen burger en overheid, prijkt tussen hetzij minder konventionele middelen, hetzij middelen die onvereenigbaar geacht worden met een democratische orde. Het zou interessant zijn verder uit te maken of één of meerdere partijen in het bijzonder worden aangesproken door de ontevreden dan wel dat de spreiding over de partijen dezelfde is voor beide groepen.

TABEL VII

Voorkeurindices der oppositionele middelen naar de mate van tevredenheid

	Niet-tevreden	Tevreden
Politicus	121	137
Administratie	137	148
Pers, radio, TV	30	40
Staking	133	140
Betoging	141	130
Geweld	10	8
Organisaties	176	187
Aktiegroep	72	60
Politieke partij	93	84
Wet omzeilen	85	62

Dat de betoging meer de voorkeur wegdraagt der ontevreden baart geen verwondering. Reeds in andere partiele studies werd de correlatie vastgesteld tussen een eerder negatieve evaluatie van het politieke systeem en het deelnemen aan betogingen (19). Deze negatieve beoordeling mondt bovendien uit in een veelvuldiger omzeilen van de wet doch heeft slechts een minieme reperkussie op het gebruik van geweld. De tevreden daarentegen doen duidelijk meer beroep op de formele kanalen als daar zijn de politicus, de administratie, de groepen of de pers, terwijl ook iets intensiever aan de staking wordt deelgenomen. Wijzen we er tenslotte op dat de ontevreden het recht op oppositievoering belangrijker achten (88,7 %) dan de tevreden (82,8 %).

(19) O. PETERSSON, « Political orientations and participation in demonstrations among Swedish students ». In : *European Journal of Political Research*, vol. 1, nr 4, december 1973, blz. 299-315.

Het oppositioneel gedrag naar de mate van informatie.

Voor een laatste benadering van het oppositioneel gedrag werden drie categorieën onderscheiden gaande van weinig, naar goed tot zeer goed geïnformeerd en dit op basis van hun kennis in verband met politieke gebeurtenissen en personaliteiten. Deze groepen zijn als volgt in de enquête vertegenwoordigd :

- weinig geïnformeerden : 34,6 % ;
- goed geïnformeerden : 42,9 % ;
- zeer goed geïnformeerden : 22,5 %.

Als algemene tendens treedt naar voor dat naarmate de informatie stijgt men minder geneigd is passief te blijven wanneer een gemeentelijke maatregel als niet conform wordt ervaren met de nagestreefde belangen : 53,7 % der weinig geïnformeerden, 41,2 % der goed geïnformeerden en 34,0 % der zeer goed geïnformeerden zouden niets ondernemen.

Deze tendens zet zich om in feitelijke actie bij respectievelijk 17,9 %, 24,2 % en 26,2 % van de vernoemde groepen wanneer men het gemiddeld beroep doen op de tien oppositionele instrumenten door de leden van iedere groep berekent. Figuur 4 illustreert de hogere activiteitsgraad, die evenwel niet de intensiteit vertoont noch de differentiatie van de participantengroepen. Het oppositioneel optreden gebeurt eveneens iets frekwenter door de goed dan door de weinig geïnformeerden vermits 15,5 % van de eersten tegenover 10,4 % der laatsten verklaren meermaals deze oppositionele middelen te hebben gebruikt.

Naarmate men op de hoogte is van de politieke aktualiteit vertrouwt men er meer op dat de uitgeoefende kritiek zal uitmonden in een wijziging van het beleid. Vooral inzake gemeentelijke beslissingen tonen de goed geïnformeerden zich optimistischer terwijl op nationaal vlak de weinig geïnformeerden minder pessimist en de goed geïnformeerden minder optimist zijn zodat de spreiding tussen de onderscheiden categorieën vernauwt. Vinden 36,8 % der weinig, 25,3 % der goed en 24,5 % der zeer goed geïnformeerden dat er geen kans op slagen is op gemeentelijk vlak dan verklaren respectievelijk 30,4 %, 28,5 % en 27,4 % dit op nationaal vlak.

Dat de goed geïnformeerden een klaardere kijk hebben op de problemen dan de weinig geïnformeerden lijkt voor de hand liggend. Nochtans spreekt dit niet zo uitdrukkelijk uit de cijfers : 23,1 % der weinig geïnformeerden begrijpen de problemen niet maar dit is eveneens het geval voor 18,5 % der goed geïnformeerden. De marges lopen sterker

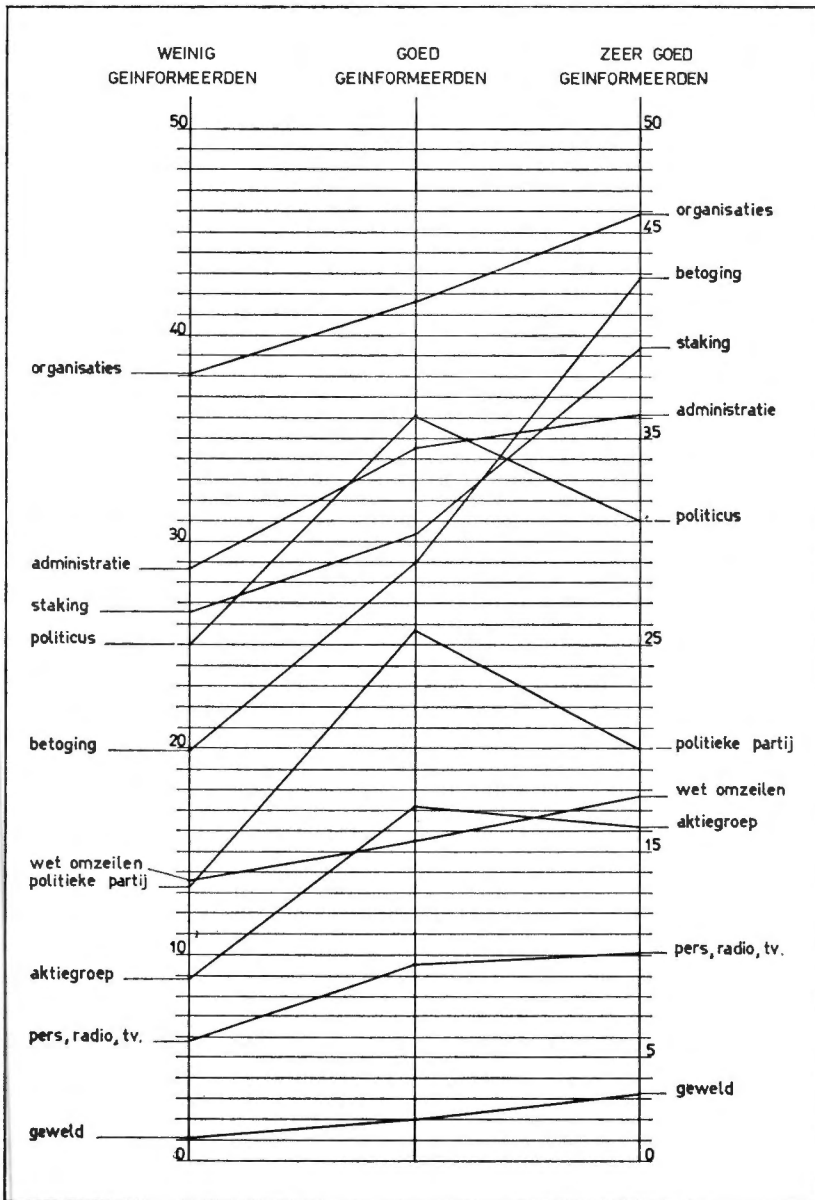

FIG. 4. — Gebruik der oppositionele middelen naar de mate van informatie.

uit mekaar bij de groep die vrij klaar ziet : steeds van weinig naar goed geïnformeerd verklaren 19,9 %, 30,3 % en 32,8 % een tamelijk duidelijk inzicht te hebben in de maatschappelijke problemen.

Naast de gradatie in politieke activiteit volgens de graad van informatie vertoont figuur 4 een grillig beeld inzake de plaatsing van de oppositionele instrumenten op de drie schalen. Het herleiden van de percentages tot indices verduidelijkt het relatief belang van ieder oppositioneel instrument binnen elke groep geïnformeerden en maakt een vergelijking tussen de drie categorieën mogelijk vermits door deze berekening abstractie gemaakt wordt van de verschillende activiteitsgraad. De indices zijn vermeld in tabel VIII.

TABEL VIII

Voorkeurindices der oppositionele middelen naar de mate van informatie

	Weinig geïnformeerd	Goed geïnformeerd	Zeër goed geïnformeerd
Politicus	139	149	118
Administratie	160	142	137
Pers, radio, TV	32	39	38
Staking	148	125	150
Betoging	111	119	163
Geweld	6	8	12
Organisaties	212	172	175
Aktiegroep	49	71	61
Politieke partij	74	106	76
Wet omzeilen	75	64	67

Op de organisaties wordt door alle categorieën het meest beroep gedaan om hun vragen kenbaar te maken, zij het in verschillende mate. De weinig geïnformeerden hechten meer belang aan de belangengroepen dan de beter geïnformeerden. Dit is eveneens het geval voor de administratie, die de goed geïnformeerden wellicht minder dan de weinig geïnformeerden inlichtingen dient te verstrekken over de wijze waarop zij op hun rechten aanspraak kunnen maken. Dezelfde overweging zou, in het kader van het dienstbetoon, over de politicus kunnen gemaakt worden. Afgezien van een lichte afwijking van de middengroep wenden de best geïnformeerden zich relatief minder tot de politieke mandataris dan de weinig geïnformeerden. Zij gaan daarentegen eerder deelnemen aan betogingen en dit duidelijk afgetekend ten opzichte van de andere categorieën. De staking wordt door alle groepen hoog boven de middenpositie geklasseerd doch brengt geen differentiatie in gedrag teweeg tussen de uiterste klassen geïnformeerden.

Opvallend is dat de groep der goed geïnformeerden, die het talrijkst vertegenwoordigd is in de enquête, alwijkend optreedt. Dit eigen gedrags-

patroon beperkt zich niet tot de politicus en de staking, maar treedt eveneens naar voor in verband met de politieke partij en de actiegroep. De middenklasse der geïnformeerden hecht aan beide instrumenten steeds meer waarde dan de twee uiterste groepen, verschil dat vooral in het oog springt bij de politieke partij.

Inzake de drie laatste middelen, de wet omzeilen, massamedia en het geweld blijkt de informatiegraad geen opmerkenswaardige verschillen met zich mee te brengen als gedragspatroon.

Besluit.

Loopt er een rode draad doorheen deze opeenvolgende benaderingen? Vertoont het oppositioneel optreden van de Belgische staatsburger bepaalde karakteristieken?

Verdergaand op de vaststelling dat slechts een beperkte groep van de bevolking geneigd is tot het voeren van een oppositionele actie en dat een nog kleiner aandeel dit werkelijk doet kan in de eerste plaats de vraag gesteld worden: welke voorwaarden dienen vervuld opdat de burger reëel van zijn burgerrechten gebruik maakt wanneer een bepaalde maatregel tegen zijn belang of overtuiging indruist?

Algemeen mag gesteld dat naarmate, in volgorde van belang, de politieke participatie, informatie en ontevredenheid toeneemt veelvuldiger tot oppositionele activiteiten wordt overgegaan. Hieruit besluiten dat de samenbundeling van deze drie factoren tot een bepaald oppositioneel gedragspatroon leidt, zou voorbarig zijn en tevens onjuist. De gevolgde analytische werkwijze laat dit niet toe. Telkens werd een bepaald aspect, een komponent van de persoonlijkheid van de burger naar voor gehaald, waarover alleen gezegd kan worden dat de aanwezigheid de kans op een bepaalde handelingswijze vergroot. Ter vervollediging moeten de stukken van de puzzel in mekaar gelegd worden en dit is geen eenvoudige opdracht, in het raam van deze enquête zelfs niet realiseerbaar en dit om meerdere redenen.

Allereerst ontbreken inhoudelijke gegevens, inlichtingen over de inzet van een bepaalde actie, die ondermeer duidelijk zouden maken of een optreden louter gestimuleerd wordt door eigenbelang, bijvoorbeeld het bekomen van een persoonlijke gunst of een ruimere politieke draagwijdte heeft. Het aldus bekomen resultaat zou gedifferentieerder en vollediger zijn.

In de tweede plaats is het creëren van een globaal beeld in dit bestek niet mogelijk. Een konfrontatie van de verscheidene benaderingen reveleert dat sommige verschijnselen in elkaars verlengde liggen, doch andere de tegengestelde richting uitgaan. Daar waar een positieve houding

inzake de kans op slagen van een aktie enerzijds, een klare kijk op de problemen anderzijds bij participanten en geïnformeerden rechtlijnig verloopt met een hogere aktiviteitsgraad, is het omgekeerde het geval bij de kategorie ontevreden. Het oppositioneel gedrag is een kompleks verschijnsel.

Toch treden een aantal konstanten naar voor. De geprivilegieerde plaats van de belangengroepen komt in alle rangen tot uiting. Deelnemen aan een betoging en aktiegroep weerspiegelt, zij het op een ander aktiviteitsniveau, een grotere politieke betrokkenheid, een betere informatie en in geringere mate een negatieve evaluatie van het politieke systeem. De administratie daarentegen boet aan belang in naarmate de participatie en informatie stijgt en brengt geen onderscheid teweeg tussen tevreden en ontevreden. De pers wordt unaniem laag geklasseerd.

Andere oppositionele aktiviteiten als het zich richten tot een politicus of politieke partij vertonen een gedifferentieerder karakter. Factoren, die niet in de analyse betrokken werden, laten eveneens hun invloed gelden.

Deze bijdrage is een eerste verkenning van het oppositioneel gedrag van de Belgische staatsburger. Zij verstrekt in eerste instantie kwantitatieve gegevens over haar intensiteit en onderscheiden uitdrukkingsvormen. De waarde van de geformuleerde verklaringen dient verder getoetst, uitgediept en aangevuld te worden.

Summary : The oppositional behaviour of the Belgian citizen.

Subject of this article is the Belgian citizen's oppositional behaviour taken in the largest sense and considered as an opportunity to express his preferences. Starting from the supposition that a policy decision is not perceived as being conform to the citizens' interests or beliefs, attention is focused on their propensity to engage in oppositional action and their preferences for different means of expression.

Such propensity appears to be rather limited and therefore one has also examined their belief in the success of an oppositional action and their insight in contemporary societal problems.

Those data are compared with the actual oppositional behaviour during the last five years, which was found to be even smaller than the propensity. Further, three scales are constructed, indicating similarities and dissimilarities, as far as means of expression are concerned, between the preferences of the whole population and the behaviour of the small number of opponents.

In a second approach, the degree of political participation, dissatisfaction and information is successively examined in relation to the oppositional behaviour. This research reveals that each of these three elements induces a more intensive oppositional activity as well as a different behaviour concerning the use of oppositional means. Political participation however is the most influencing factor.

Oppositional behaviour is a complex phenomenon. Information on the content of the oppositional action, not included in this inquiry, would complete this approach.

